

Ústav divadelní a filmové vědy
Filozofická fakulta Masarykovy univerzity

Divadelní ústav

321700069320

II. SYMPOZIUM MLADÝCH TEATROLOGŮ
(Bratislava — Brno — Olomouc — Praha)

DIVADLO VE SVĚTĚ

Interkulturaální procesy a divadlo

Brno
1999

Július Barč Ivan; a Slovak Version of Existentialism? (Analogy to Sartre's *Huis Clos*)

The study comments on intercultural shortcuts in existential drama by means of confrontation analysis of two plays with existentialist features. The first part is devoted to the depiction of characteristic features of existentialism in Slovak literature and drama, and demonstrates them in *Two*, a play by J. Barč-Ivan. A brief analysis of this play shows existential influences, and detects a new type of modern drama in Slovak context, a drama of one place, of one problem, of the common play. Confrontation analysis of *Two* and *Huis clos* by J.P. Sartre proves its existential components and leads us to the assertion that both plays share the starting-point, composition and message, although they were created in different cultural contexts. Both authors came out of the same life experience, and unveiled human inside. Their plays react to the failure of rationalism in society, which led to war and decline of one-time certainties; both authors are looking for a way out of this spiritual deadlock. On the basis of common features of the two plays, the study presents evidence that an existential author appeared in Slovak drama in a period when existentialism was not spoken about, and so has had to wait for a present-time critical approach.

Veronika Valentová

Dramata Daria Fo na českých scénách

Italský současník Dario Fo patří mezi ty vzácné umělce, u nichž znamená obecný pojem „divadelník“ téměř vyčerpávající výčet uměleckých profesí. Je zároveň dramatikem, divadelním i filmovým hercem, režisérem, výtvarníkem, scénografem, scenáristou, teoretikem, divadelním podnikatelem a občas i skladatelem scénické hudby. Zvlášť udělení Nobelovy ceny za literaturu v říjnu roku 1997 tohoto levicově orientovaného kritika společnosti zviditelnilo.

V tomto referátu si jej všímám především jako autora her, uváděných na našich scénách, přestože si, podle mého názoru, zaslouží ocenění hlavně jako herec — a to herec oné zvláštní kategorie, do níž lze zařadit například i českého Boleslava Polívku sedmdesátých a osmdesátých let, tedy tvůrce a improvizátora, nepoddajného nebo těžce poddajného cizímu režijnímu vedení.

Zároveň si také cením jeho zdravé schopnosti reflexe i sebereflexe, pohotových okamžitých reakcí na jakýkoliv podnět, politickou situaci nebo veřejnou aféru — a to i za cenu neustálých zásahů cenzury.

Dario Fo se narodil roku 1926 v San Gianu na severu Itálie. V dětství jej ovlivnili „lidoví bezděční vypravěči“, rybáři a námořníci, s nimiž žil v jedné vesnici a díky nimž považuje dialekt za životodárnou základnu. Roku 1940 se jeho rodina přestěhovala do Milána, kde se zapsal na studia architektury, která ale přerušil. Zde se také seznámil se svou budoucí ženou a spolupracovnicí Frankou Rame, pocházející z rodiny s dlouhou divadelní tradicí. Dodnes ji považuje za svoji největší učitelku a celý svůj život spolupracuje, v souborech měnících čas od času názvy, především s ní. Jejich jediný syn Jacopo pokračuje v rodinné divadelní tradici.

Ve svých hrách a výstupech se Dario Fo snaží o rehabilitaci frašky, o spojení commedie dell'arte a alžbětinského divadla a jejich přizpůsobení modernímu divadlu, přičemž je ovlivněn, mimo jiné, principem politického a epického divadla Bertolta Brechta. Je velkým improvizátorem a má obrovský smysl pro rytmus a výtvarný cit.

Dramatik Dario Fo napsal, od počátku své divadelní dráhy v padesátých letech, přes šedesát divadelních her, z nichž některé nebyly doposud ani uvedeny, i několik teoretických děl.

Jeho texty ve většině případů nepatří mezi „pravidelná“ dramata. Jak lze vyčíst z životopisné knížky italské novinářky Chiary Valentini *La storia di Dario Fo*,¹ téměř žádný z jeho scénářů nebyl nikdy hrán jím samotným ani ve dvou představeních stejně. Pokaždé improvizuje podle momentální politické a společenské situace, podle publika i podle místa, v němž zrovna hraje. Přesně podle vzoru italského chápání commedie dell'arte.

Jeho profesionální divadelní a filmový život a téměř kompletní seznam díla do roku 1991 uveřejnila Věra Vrbová ve své diplomové práci *Osobnost Daria Fo*,² obhájené na Karlově univerzitě. Zcela kompletní seznam jeho textů do roku 1991 je k dispozici v anglické mezinárodní divadelní encyklopedii — ve druhém ze tří svazků s pod názvem *Playwrights*.³

Ačkoliv u nás není jméno Daria Fo notoricky známé, Fo patří mezi nejvíce uváděné současné italské autory. Spolu s Carlem Goldonim a dalším nositelem Nobelovy ceny za literaturu Luigim Pirandellem tvoří trojlístek stálých italských dramaturgických tipů.

Jeho dvorním překladatelem do češtiny byl Zdeněk Digrin, ale pod překlady některých z jeho textů je uvedena i Eva Ruxová, Anna Kareninová, Alena Světlíková (která přeložila *Mistero buffo* z francouzštiny), Jaroslava Bílková a další.

Dramaturgie českých divadel si zvolila v rozmezí let 1962 až 1996 tituly Daria Fo celkem osmnáctkrát.

Vůbec prvním uvedením jeho díla se stalo inscenování rané komedie *Archandělé nehrají biliár* v Městských divadlech pražských (ABC), v režii Oty Ornesta (premiéra 25.10.1962). O čtyři roky později uvedlo totéž divadlo hru *Nepokradeš, a když, tak jen málo* — v režii Ivana Weisse — s Jiřinou Bohdalovou a Lubomírem Lipským v hlavních rolích. Tuto inscenaci Fo v roce 1966 při své návštěvě Prahy zhlédl.

¹ Valentini, Ch.: *La storia di Dario Fo*. Milano, Feltrinelli 1997.

² Vrbová, V.: *Osobnost Daria Fo*. Praha, Karlova univerzita 1994. — Diplomová práce.

³ Hawkins-Dady, M.: *International dictionary of Theatre*. Detroit-London-Washington D.C., St. James press 1994. Autorka hesla: Laura Richards.

V sedmdesátých letech bylo u nás dvakrát uvedeno drama *Isabella, tři karavely a podfukář*: v roce 1963 (17.2.) Západočeským divadlem v Chebu v režii Miloše Horanského a o rok později (27.4.1974) v libereckém Divadle F. X. Šaldy v režii Karla Kříže. První vlnu Daria Fo na českých scénách uzavřelo roku 1977 brněnské Divadlo na provázku úspěšným projektem *Mysteria buffa* — v režii Petera Scherhaufera.

Avšak už po roce 1968, ale hlavně v období od roku 1977, se stal Dario Fo, kvůli protestům proti poměrům v SSSR, proti štvanci na signatáře Charty 77 a proti uvěznění Václava Havla, autorem u nás zakázaným. Proto také není jeho jméno uvedeno ani ve *Slovníku světových dramatiků*, zaměřeném na Itálii, který vydal roku 1983 Divadelní ústav. Autor sám si ovšem také nepřál česká uvádění svých her. Hry Daria Fo se vracejí do českých dramaturgických plánů až s uvolněním politické situace — od druhé poloviny roku 1989. Jeho „druhá vlna“ na našich scénách začíná v ostravské činohře Petra Bezruče československou premiérou dramatu *Náhodná smrt anarchisty* (6.10.1989 — v režii Josefa Janíka). Tento text uvedlo později ještě Divadlo Josefa Kajetána Tyla v Plzni — 17.2.1990 v režii Kristiny Taberyové — a týden nato pražské Divadlo Stanislava Kostky Neumanna v režii Miroslava Nohýnka.

Avšak nejčastější inscenací jsou *Mysteria buffa*, uvedená od roku 1990 doposud pětkrát (královéhradeckým Drakem a režisérem Janem Bornou — poprvé 2.2.1990 v hereckém podání Václava Poula, podruhé o dva týdny později — 17.2.1990 s interpretem Vladimírem Markem, který tuto inscenaci přenesl po čtyřech letech do Dejvického divadla v Praze — 13.12.1994).

Břetislav Rychlík, jako pedagog Divadelní fakulty JAMU v Brně, režíroval tři monology z *Mysterií buffa* pro divadelní studio Marta (premiéra 5.2.1992) a 1.6.1996 proběhla premiéra *Zrodu potulného komedianta* v pražském Divadle v Řeznické — v režii Markéty Mrázikové a Richarda Tršťana.

Svoje slavná *Mysteria buffa* ovšem také oprášilo začátkem devadesátých let i brněnské Divadlo Husa na provázku (především v interpretaci Petra Oslzlého a občas i Pavla Zatloukala) a v nejbližší době, snad v divadelní sezóně 1999–2000, je chystá Malá scéna Horáckého divadla v Jihlavě.

Další zájmy dramaturgů se orientovaly na texty, na nichž se autorsky podílela Franca Rame. Jde především o scénář *Řeknem si na rovínku*, uvedený Středočeským divadlem v Kladně a v Mladé Bo-

slavi (1.10.1993) a Západočeským divadlem v Chebu (25.6.1994) — obě inscenace režírované Marií Lorencovou — a o úspěšnou inscenaci *Jen kostel, postel a plotna* karlovarského divadla Dagmar, v režii Karola Skladana (premiéra 21.10.1995), která se hraje, s menším přeob-
sazením, dodnes.

Jedny z posledních textů Daria Fo předvedených v České republice jsou: *Za vším vězí ďábel* pražského Spolku Kašpar (6.1.1996 — v režii Jaroslavy Šiktancové) a *Platit se nebude* ve Středočeském divadle v Kladně (19.4.1996, za režijního vedení Michaela Taranta).

Nejvděčnějším a nejčastěji uváděným textem u nás jsou *Mysteria buffa*. Předpokládám, že jedním z důvodů k tomuto dramaturgickému kroku je odvěká touha vyzkoušet si herecké schopnosti v monodramatu, což samozřejmě vyžaduje silnou a schopnou hereckou osobnost. Druhým, a snad i důležitějším důvodem je kvalita samotných textů, umožňujících neustále aktualizovat a reagovat na palčivé problémy, otázky i náhodné události každé doby.

Ze všech uvedených inscenovaných „mysterií“ jsem měla možnost shlédnout pouze *Mysteria buffa* v podání Vladimíra Marka v pražském Dejvickém divadle, technicky ne příliš kvalitní videozáznamy interpretace Petra Oslzlého v evangelickém kostele na Kraví hoře a klauzurních prací posluchačů JAMU Michala Bumbálka, Radima Fialy a Petra Halberstadta. U ostatních projektů se musím spolehnout jen na popisy a vzpomínky zúčastněných (v případě brněnských *Mysterií* i na studie Petera Scherhaufera a Petra Oslzlého v Justlově sborníku *Divadlo jednoho herce*,⁴ na skromné materiály divadelních archívů a na novinové recenze — mohu je ale konfrontovat s dvoudílnou italskou videonahrávkou *Mistero buffo* v podání samotného autora.

Petr Oslzlý si pro své vystoupení zvolil celkem čtyři náměty: *Mysterium o zrodu potulného komedianta*, *Svatba v Káni*, *Vzkříšení Lazara* a *mysterium Blázen a smrt*. Na základě představení Petra Oslzlého, na základě znalostí hereckého projevu a možností herců, zúčastněných v projektu, a na základě dostupných materiálů se lze přiblížit odhadu, jak tato úspěšná inscenace sedmdesátých let vypadala. Na počátku procesu zkoušení nabídl režijně-dramaturgický tým hercům možnost zvolit si z dvanácti přeložených žonglerií pět a ztvárnit je a dotvořit tak, aby v nich našli osobní téma. Představení byla realizována bez rekvizit, v běžném civilním oblečení a s minimem světel-

⁴ Just, V.: *Divadlo jednoho herce*. Praha, SČDU 1989.

ných změn a zvukových efektů. Původně je hrálo deset interpretů, přičemž se jednotlivá témata prolínala — a každý se s nimi musel vypořádat podle svého vnitřního pocitu.

Také Vladimír Marek předvedl, pod režijním vedením Jana Borney, čtyři výstupy. Rovněž *Mysterium o zrození potulného komedianta*, a dále *Mysterium o papeži Bonifáci VIII.*, *Moralitu o slepém a chromém* a *Mysterium o vraždění neviňátek*. Na rozdíl od brněnského projektu bylo v inscenaci využito postupů loutkového divadla a rekvizit, navržených výtvarníkem Petrem Matáskem. Obě inscenace mají společný „epický rámeček“. Na počátku každého mysteria vystoupí herec sám za sebe, představí autora, postavy, o nichž se bude hrát, i okolnosti vzniku a společenské souvislosti. *Zdůvěrní* se tím jeho kontakt s divákem a jeho výpověď nachází opravdovou odezvou. *Hranice mezi jevištěm a hledištěm* téměř mizí.

Za „ženské mistero buffo“ je považován scénář *Promluvmě si o ženách*, na němž se autorsky podílela Franca Rame. Inscenace *Jen kostel, postel a plotna* karlovarského divadla Dagmar, jež vznikla na základě tohoto scénáře, má podobný charakter jako česká *Mysteria buffa*. Tentokrát se jedná o čisté ženské výpovědi. Dramaturg Miloš Klíma vybral z původního textu tři grotesky, které spolu obsahově nijak nesouvisí. Režisér Karol Skladan nastudoval monodramata *Probuzení*, *Sama doma* a *Máma Togna* s Hanou Frankovou (která vystřídalala těhotnou herečku Ivanu Špundovou), s Lucií Domesovou a Věrou Janovskou. Režisérovi se podařilo celou inscenaci dokonale vygradovat. *Probuzení* je založeno na téměř anekdotické situaci, v níž mladá matka po zbrklém ranním kolotoči zjistí, že je neděle a veškerý shon a zmatek byl zbytečný. Při aktovce *Sama doma*, popisující život italské ženy v domácnosti, stresované požadavky různých mužů, už mírně mrazí v zádech, avšak poslední výstup — *Máma Togna* — srší kritikou neofašismu (v době vzniku textu byl tento problém velmi aktuální) a dovádí diváky k opravdové katarzi.

Ve svém krátkém a stručném referátu jsem se pozastavila pouze nad inscenacemi, které patřily nebo patří, z pohledu diváků i odborné kritiky, k úspěšnějším, a nad texty, které považuji za dramaturgicky nejaktuálnější a nejprizpůsobivější středoevropskému divákovi.

Problém v českém inscenování některých raných „bláznivých“ komedií spočívá především v odlišnosti podstaty českého a italského divadla. Temperament a styl italského divadelnictví je přesně takový, jaký si jej žádá mít jeho publikum. Italští umělci jsou stvořeni pro si-

tuační komiku a mají velkou profesionální schopnost improvizace, což souvisí s jejich kočovným způsobem života, s věčnou obavou o další angažmá i s kultem herecké osobnosti, který je v této zemi silnější než jinde. České publikum se nespokojí jen s otevřenými politickými narážkami a s komickými efekty: i v lehké komedii potřebuje prvek hlubšího a ironického humoru.

S nadějí doufám, že se do plánů divadel v příštích sezónách dostane některé další, třeba i novější drama Daria Fo. Jen pro zajímavost: v italském tisku, který jej permanentně důvěrně označuje za „našeho Nobela“, se nedávno objevily zprávy, že píše, spolu s Frankou Rame, monodrama na téma aféry Billa Clintona.

Vzhledem k jeho schopnostem, odvaze a potřebě plnit funkci varovné kontrolky, neustále připravené reagovat na jakékoliv podněty, mají texty Daria Fo pořád co říci současnému i budoucímu publiku.

Plays of Dario Fo on Czech stages

The Italian writer, actor and performer Dario Fo was born in San Giano (Lombardy) in 1926.

In the late 1950s, Fo and his wife, Franca Rame, who came from a family of popular entertainers, were active in their satirical theatre, which was full of mockery, irreverence and anarchism, though essentially amiable. Later his satire became more political and sharp in its digs at capitalism. In contemporary theatre, he has effectively combined comedy and fierce political commentary.

His drama draws on methods of the „giullari“ and the Commedia dell'arte.

In 1997 Fo was awarded the Nobel Prize for Literature.

In the Czech Republic, Dario Fo is one of the most widely and frequently performed Italian writer (alongside Carlo Goldoni and Luigi Pirandello). From 1962 to 1996 (with a censorship break of 15 years), his plays were produced on Czech stages eighteen times.

Isabella, tre caravelle e un cacciaballe, Morte accidentale di un anarchico and particularly *Mistero buffo* are the most original pieces, crafted in the manner of a medieval morality drama, are the most popular texts in our country.

In 1977, there was a very successful project, *Mysteria buffa* at Divadlo na provázku (Theatre on a String) in Brno (direction: Peter Scherhauser; actors: Alena Ambrová, Dagmar Bláhová, František Derfler, Miroslav Donutil, Vladimír Hauser, Oldřich Navrátil, Petr Oslzly, Jiří Pecha, Peter Scherhauser and Pavel Zatloukal). Recently, there has been a great performance of *Mysteria buffa* of Vladimír Marek at Dejvické divadlo Theatre in Prague, using the methods of puppet theatre.

II. symposium mladých teatrologů
Divadlo ve světě – Interkulturální procesy a divadlo

Ústav divadelní a filmové vědy
Filozofická fakulta Masarykovy univerzity
Arne Nováka 1, Brno 660 88
Česká republika

Odpovědná redaktorka: Helena Spurná

Spolupráce: Hana Pospěchová, Jan Havlíček, Pavel Drábek

Sazba: Dan Šlosar (LVT FF MU)

Tisk: Škola uměleckých řemesel, odd. grafiky, Jiří Závodník

© 1999

